

Izabela Stapor

(Uniwersytet Warszawski,

e-mail: izabelastapor@uw.edu.pl)

DYDAKTYKA I POPULARYZACJA WIEDZY O JĘZYKU POLSKIM W DOROBKU DOKTOR KRYSZYNY DŁUGOSZ-KURCZABOWEJ

Nazwisko dr Krystyny Długosz-Kurczabowej dla wielu absolwentów Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego na zawsze pozostało synonimem Nauczyciela – Mistrza. Jej talent dydaktyczny urzekł kolejne pokolenia studentów polonistyki i zachęcał do zgłębiania wiedzy językoznawczej, w szczególności diachronicznej. Bez wątplenia była wybitnym wykładowcą, który ujmował swoją wielką wiedzę i spokojem podczas kolejnych prób wyjaśnienia zawilości językoznawstwa historycznego. Pani dr Krystyna Długosz-Kurczabowa kontynuowała dawne tradycje dydaktyki uniwersyteckiej, nie bez znaczenia z pewnością był fakt, że jej nauczycielami i mistrzami byli m.in. Witold Doroszewski¹ i Przemysław Zwoliński.² Jej rozległa wiedza i wrażliwość na zachowanie i przygotowanie słuchaczy sprawiały, że każde zajęcia były inne, nawet jeżeli dotyczyły tego samego tematu. Życzliwość i delikatność Pani doktor stwarzały atmosferę zaufania i wzbudzały szacunek. Należała do tych wykładowców, na zajęcia których po prostu nie wypadało się spóźnić lub przyjść nieprzygotowanym.

Po ukończeniu polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego w 1962 roku Krystyna Długosz-Kurczabowa została pracownikiem naukowo-dydaktycznym na macierzystej uczelni. Gdy w 1975 roku wyodrębniono Instytut Języka Polskiego (powołany w związku z przekształceniem Wydziału Filologii Polskiej i Słowiańskiej UW w Wydział Polonistyki), znalazła się w Zakładzie Historii Języka Polskiego i Dialektologii. Przez ponad 40 lat pracy jako wykładowca akademicki prowadziła zajęcia kursowe i fakultatywne na Wydziale Polonistyki i na Podyplomowych Studiach Logo-

¹ Pod kierunkiem Witolda Doroszewskiego napisała pracę magisterską pt. *Porównanie dwóch wsi małopolskich w zakresie morfologii i słownictwa*.

² Przemysław Zwoliński był promotorem pracy doktorskiej Krystyny Długosz-Kurczabowej poświęconej funkcjom formantów rzeczownikowych w XVI-wiecznym słowniku Jana Mączyńskiego. Wersja skrócona rozprawy ukazała się w „Pracach Filologicznych” [1977, XXVII, 47–158]. Swojemu nauczycielowi poświęciła tekst *Badania Profesora Przemysława Zwolińskiego w zakresie słowotwórstwa* umieszczony w „Poradniku Językowym” [1983, z. 6, s. 351–355], przedrukowany w *My z Nich* [Zaron, Greń 2017].

pedycznych UW. Były to ćwiczenia i wykłady z gramatyki historycznej języka polskiego, gramatyki języka staro-cerkiewno-słowiańskiego (wraz z elementami gramatyki porównawczej języków słowiańskich), dialektologii polskiej i historii języka polskiego. Doktor Krystyna Długosz-Kurczabowa często prowadziła proseminaria i seminaia magisterskie na studiach polonistycznych dziennych oraz zaocznych, które dla ich uczestników były zawsze spotkaniami z prawdziwym autorytetem nie tylko w kwestii nauki. Do niezapomnianych i lubianych przez studentów należały konwersatoria poświęcone analizie tekstów staropolskich.

Dzięki niezwykłemu talentowi dydaktycznemu dr Krystyny Długosz-Kurczabowej zajęcia ze stosunkowo trudnych przedmiotów historycznojęzykowych zaczynały budzić zainteresowanie ze strony studentów, a w rezultacie skłaniały ich do uczestnictwa w seminariach językoznawczych, magisterskich i doktoranckich. Jej poczucie humoru, życzliwość i ciepło – wyczuwalne w jej aksamitnym głosie – tworzyły atmosferę zaufania. Jednocześnie ogromna wiedza, mądre spojrzenie i kultura osobista budziły naturalny szacunek dla tej delikatnej, ale też wymagającej promotorki. Do jej studentów należy wielu dzisiejszych pracowników Wydziału Polonistyki UW, wśród których znajdują się wykładowcy Zakładu Historii Języka Polskiego i Dialektologii, między innymi Halina Karaś, Izabela Winiarska-Górska, Agnieszka Piotrowska.

Krystyna Długosz-Kurczabowa nie ograniczała swojej pracy dydaktycznej do Uniwersytetu Warszawskiego. W roku akademickim 1967/1968 pracowała jako lektor języka polskiego na Uniwersytecie Budapeszteńskim, przez lata prowadziła również zajęcia w Wyższej Szkole Humanistycznej w Pułtusku, na Podyplomowych Studiach Filologii Polskiej Instytutu Badań Literackich PAN oraz w Studium Wymowy Państwowej Wyższej Szkoły Teatralnej w Warszawie. Wykładała też w Wydawnictwach Naukowo-Technicznych i Wydawnictwie Naukowym PWN.

Owocem wieloletniego doświadczenia Pani doktor w pracy naukowej i dydaktycznej są wciąż wznawiane podręczniki, zestawy ćwiczeń i słowniki akademickie. Jednym z najważniejszych osiągnięć z tego zakresu jest z pewnością podręcznik do gramatyki historycznej języka polskiego napisany wspólnie ze Stanisławem Dubiszem, który ukazał się nakładem Wydawnictw Uniwersytetu Warszawskiego. Książka wydana po raz pierwszy w 1993 roku nosiła tytuł *Gramatyka historyczna języka polskiego. Skrypt dla studentów polonistyki, cz. I. Pochodzenie języka polskiego. Fonetyka – Fonologia* i zawierała 137 stron. Każde z kolejnych wznowień było rozszerzone i uzupełnione o nowe rozdziały. Wydana w 1998 roku *Gramatyka historyczna języka polskiego. Podręcznik dla studentów polonistyki* obejmowała już 333 strony i pojawiły się w niej dwa nowe rozdziały, a mianowicie: *Fleksja imienna* i *Fleksja werbalna*. Część obejmująca słowotwórstwo historyczne ukazała się w 1999 roku w osobnym wydaniu jako *Gramatyka historyczna języka polskiego. V. Słowotwórstwo* liczącym 103 strony. W 2001 roku Wydawnictwa Uniwersyteckie UW wydały

poszerzoną i zmienioną *Gramatykę historyczną języka polskiego* (łącznie 457 stron), obejmującą wszystkie wspomniane wcześniej działy. Ostatnie wydanie omawianej książki ukazało się w 2006 roku (579 stron) i zawiera dodatkowo wiadomości na temat ewolucji składni polskiej. Jak zaznaczają sami autorzy, punktem wyjścia był „proces językowy – zmiana językowa. W opisie staramy się uwzględnić istotę samego procesu, warunki determinujące jego zachodzenie chronologię i konsekwencje dla systemu językowego” [Długosz-Kurczabowa, Dubisz 1998, 13]. Przystępnie napisany i porządkujący zagadnienia metodologiczne wykład spełnia oczekiwania studentów oraz prowadzących zajęcia historycznojęzykowe. Jest to podręcznik nowoczesny, nawiązujący do wcześniejszych prac z tego zakresu, ale uwzględniający najnowsze badania diachroniczne. Opracowanie wykorzystuje metodologię strukturalistyczną, cechuje je jednolitość opisu, syntetyczność i koncentracja na najważniejszych tendencjach w rozwoju języka. Bez wątpienia jest jedynym dotąd podręcznikiem gramatyki historycznej obejmującym ewolucję całego systemu języka polskiego na tle języka praindoeuropejskiego i prasłowiańskiego. Opracowanie wprowadza studentów w świat gramatyki historycznej i – jak stwierdza Irena Bajerowa w swojej recenzji (której fragment zacytowano na tylnej stronie obwoluty gramatyki z 2006 roku) – jest „podręcznikiem zgrabnym, mądrym i sympatycznym”.

Uzupełnieniem powyższego podręcznika jest opracowanie pomocnicze autorstwa Krystyny Długosz-Kurczabowej i Stanisława Dubisza zatytułowane *Gramatyka historyczna języka polskiego w testach, ćwiczeniach i tematach egzaminacyjnych*. Zbiór ćwiczeń, wydany po raz pierwszy w 1999 roku, szybko stał się ważną pomocą w nauce gramatyki historycznej, co przyczyniło się do wznowienia wydania w roku 2006. Warto podkreślić, że drugie wydanie zostało poszerzone o zadania z zakresu składni (odpowiednio do podręcznika uzupełnionego i wydanego w roku 2006). Ważnym elementem pozycji jest część zawierająca odpowiedzi na testy i ćwiczenia z obszernym i wyczerpującym komentarzem ułatwiającym samodzielne przyswajanie wiedzy na temat procesów historycznojęzykowych. Ciekawe i różnorodne ćwiczenia zawarte w skrypcie zostały poparte bogatym materiałem historycznym, co czyni go wartościowym nie tylko dla studentów chcących sprawdzić swą wiedzę, ale również dla nauczycieli (pomoc dydaktyczna podczas zajęć).

Trzecim opracowaniem akademickim o charakterze dydaktycznym, które współtworzyła dr Krystyna Długosz-Kurczabowa, były *Teksty staropolskie. Analizy i interpretacje* z 2003 roku. Pozycja, pod redakcją Wandy Decyk-Zięby i Stanisława Dubisza, zawiera analizy kilkunastu zabytków staropolskich ze szczegółową analizą języka danych tekstów oraz polszczyzny doby staropolskiej. Praca – skierowana przede wszystkim do studentów polonistyki i polonistów – ma za zadanie przybliżyć historię opracowanych zabytków i ich kolejnych edycji, usytuowanie tekstów wobec tradycji europejskiej i analizę materiału językowego. Część

opracowana przez dr Krystynę Długosz-Kurczabową poświęcona została *Bogurodzicy* i zawiera nie tylko analizę języka zabytku, lecz również wyczerpujące wiadomości na temat czasu powstania pieśni, jej autorstwa, recepcji i losów dzieła.

Innym opracowaniem o charakterze dydaktycznym, będącym również wynikiem prac zespołowych, w którym brała udział dr Krystyna Długosz-Kurczabowa, był *Glosariusz staropolski. Dydaktyczny słownik etymologiczny* z 2008 roku (red. nauk. Wanda Decyk-Zięba i Stanisław Dubisz). Jest to słownik etymologiczny zawierający 1500 jednostek leksykalnych (co stanowi ok. 10% zasobu leksykalnego staropolszczyzny) odnotowanych w tekstach dawnych analizowanych na zajęciach polonistycznych. Słownik stanowi dopełnienie zestawu pomocy dydaktycznych do nauczania gramatyki historycznej języka polskiego i jest pierwszym słownikiem etymologicznym o charakterze dydaktycznym. Dzięki komentarzom umieszczonym w artykule hasłowym student może szybko dotrzeć do informacji na temat genezy i charakterystyki procesów zachodzących w danym wyrazie.

Rezultatem wieloletnich prac Krystyny Długosz-Kurczabowej z zakresu leksykologii i etymologii był również słownik przeznaczony dla szkół – *Słownik szkolny. Etymologia* wydany przez Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne w 1998 roku. W leksykonie badaczka skupia się przede wszystkim na genezie słownictwa związanego z realiami szkolnymi i młodzieżowymi oraz na słowach o ciekawej etymologii. Mimo że słownik nosi tytuł *szkolnego*, to sposób opracowania haseł i informacja w nich zawarta z pewnością przewyższa wiele słowników tego typu. Autorka często podaje kilka propozycji etymologicznych, odpowiedniki z innych języków słowiańskich, w końcu przytacza całe rodziny wyrazów wywodzących się z jednego rdzenia, co ułatwia zrozumienie związków formalnych i znaczeniowych pomiędzy wyrazami pozornie odległymi. Warto podkreślić, że *Słownik szkolny. Etymologia* dał początek serii leksykonów etymologicznych autorki.

Na uwagę zasługuje również działalność Krystyny Długosz-Kurczabowej popularyzująca wiedzę o języku polskim. Była autorką ok. 300 artykułów przybliżających Polakom historię języka polskiego, opublikowanych w różnych dziennikach, tygodnikach, miesięcznikach. W latach 60. ubiegłego wieku pisała artykuły do kieleckiego „Słowa Ludu”, np. o pochodzeniu miasta i nazwy *Busko* [1963, nr 257–258] i o etymologii nazwy *Kielce* [1966, nr 365]. W gazecie parafialnej „Pod Krzyżem” Krystyna Długosz-Kurczabowa przedstawiła historię około 200 wyrazów polskich. Do bardzo ciekawych należy cykl 13 artykułów o tematyce antroponimicznej, który ukazywał się od kwietnia do lipca 1991 roku w „Kurierze Polskim” [nr 72–132]. Autorka wyjaśnia w nich czytelnikom zawilości pochodzenia nazw osobowych, np: *Nazwisko prawdę Ci powie*; *-Owczę przyszli z Kresów*; *Od Adama*; *O potomkach Ewy, czyli Ewiakach*; *Andrzej Andrychów z Andrychowa*; *Przybysze*; *Ziemiańskie? Jeszcze o ziemianach*; *Przezwisła*;

Z imienia; O -skich i -ckich prawie wszystko; Tajemnica szlacheckich ciągotek; Nazwiska, nazwiska... nie nazwiska? Była również autorką tekstów o charakterze metodologicznym, np. *Filologiczna analiza tekstu w szkole – potrzeba czy zbędny kłopot? Prezentacja metodologii na przykładzie „Ojciec Nasz”* [„Polonista i Szkoła”, 1999, 10–13], *O ewolucji językoznawczo* [„Nowa Era w Szkole”, 1999, 15–19]. Artykuły badaczki popularyzujące wiedzę o języku polskim ukazywały się w takich czasopismach jak „Prasa Techniczna”, „Magazyn” czy „Kuchnia”, w tym ostatnim ukazało się kilkanaście artykułów prezentujących dzieje leksyki kulinarnej.

Do ważnych jej dokonań dydaktyczno-popularyzatorskich należy również udzielanie porad językowych w Poradni Językowej PWN. Tylko w latach 2002–2013 Krystyna Długosz-Kurczabowa odpowiedziała na 350 pytań i wątpliwości użytkowników języka polskiego,³ a w wielu z pozostałych porad autorzy powołują się na dane ze słowników badaczki. Niektóre z jej komentarzy i omawianych ciekawostek językowych znalazły się w książce *Mówię, więc jestem: rozmowy o współczesnej polszczyźnie*, cz. 4, pod red. Małgorzaty Milewskiej-Stawiany i Ewy Rogowskiej-Cybulskiej, wydanej w 2013 roku.

Rezultatem wieloletniej pracy w Poradni Językowej PWN jest również książka *Wyrazy, które intrygowały i które intrygują* opublikowana przez Wydawnictwo „Kurczabowie” na 75. urodziny Pani Doktor. Jest to zbiór 365 komentarzy i objaśnień – od zagadnień etymologicznych przez gramatykę historyczną, historię języka, dialektologię, onomastykę po poprawność językową – które wskazują na ogromny zakres zainteresowań i rozległą wiedzę badaczki. Tytuły rozdziałów natomiast – *Skąd się wzięły niedźwiedzie?* [s. 166], *O mękach i włóczęgach* [s. 189], *Co płazom ucho dzi płazem?* [s. 212], *Nasz chleb słowiański* [s. 123] – świadczą o dużym poczuciu humoru. Co ciekawe, żadnego z 75 egzemplarzy nie można było nabyć w księgarni, Jubilatka swoim wyjątkowym prezentem urodzinowym obdarowała tylko wybranych czytelników.

Na zakończenie warto podkreślić, że Krystyna Długosz-Kurczabowa była cenionym recenzentem i konsultantem językowym. Jako rzeczoznawca MEN (MENiS) opiniowała do druku (pod względem językowo-stylistycznym i merytorycznym) ponad 300 podręczników szkolnych oraz opracowała kilkadziesiąt ocen językowo-stylistycznych prasy technicznej. Brała udział w spotkaniach naukowych poświęconych tej tematyce, jak np. w konferencji zorganizowanej 5 czerwca 1975 r. przez Radę Prasy Technicznej przy współudziale Instytutu Filologii Polskiej UW, Instytutu Języka Polskiego PAN i WCT NOT. Przez długi okres była konsultantem językowym w Wydawnictwach Naukowo-Technicznych i Wydawnictwie Naukowym PWN. Współpracowała przez szereg lat z wydawnictwami, redagując językowo kilkanaście książek, uczestniczyła w Festiwalu Nauki Polskiej, przybliżając

³ Jej odpowiedzi z tego okresu dostępne są na stronie internetowej Poradni Językowej PWN: <https://sjp.pwn.pl/poradnia>

uczniom „zawilości” etymologizowania i inne zagadnienia historycznojęzykowe. Jeszcze w latach 2014–2016 brała aktywny udział w życiu akademickim Uniwersytetu Warszawskiego, uczestnicząc w spotkaniach Zakładu Historii Języka Polskiego i Dialektologii oraz w konferencjach naukowych (w roku 2015 wystąpiła na konferencji „Dialog Pokoleń” z referatem o znamienym tytule *Rozważania o dialogu*). Była członkiem Polskiego Towarzystwa Językoznawczego oraz Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego, przez lata kierowała Oddziałem Warszawskim Towarzystwa Kultury Języka.

Pani dr Krystyna Długosz-Kurczabowa odeszła od nas nagle i mimo że wiedzieliśmy o jej chorobie, to trudno pogodzić się z tą świadomością. Do końca swoich dni była aktywna naukowo, pisała i propagowała wiedzę o języku polskim i jego historii. Pozostawiła po sobie wartościową spuściznę, podręczniki, zeszyty ćwiczeń i słowniki, z których będą korzystał kolejne pokolenia polonistów. Z kart swoich opracowań przemawia do nas w sposób, w jaki potrafią mówić tylko prawdziwi Nauczyciele – Mistrzowie. Nauczyciele o ogromnej wiedzy, wielkim uroku osobistym i pełnym życzliwości stosunku do ludzi. Mogli o tym przekonać się jej uczniowie, którym zawsze służyła pomocą.

Poznanie Pani Doktor na zajęciach z gramatyki historycznej, a później uczestnictwo w prowadzonym przez nią seminarium magisterskim, wpłynęło na moje zainteresowania i późniejsze wybory. Za to spotkanie pozostanę na zawsze wdzięczna losowi.

Bibliografia

- W. Decyk, S. Dubisz (red.), 2008, *Glosariusz staropolski. Dydaktyczny słownik etymologiczny*, Warszawa.
- K. Długosz-Kurczabowa, 1963, *Źródło zawsze w wodę obfite*, „Słowo Ludu” Magazyn nr 257–258.
- , 1966, *Jak powstały Kielce*, „Słowo Ludu” Magazyn nr 365.
- , 1977, *Funkcje formantów rzeczownikowych w „Leksykonie” Jana Mączyńskiego*, „Prace Filologiczne” 27, s. 47–157.
- , 1983, *Badania Profesora Przemysława Zwolińskiego w zakresie słowotwórstwa*, „Poradnik Językowy” z. 6, s. 351–355. Przedruk [w:] Z. Zaron, Z. Greń (red.), *My z Nich*, Warszawa 2017, s. 261–266.
- , 1998, *Szkolny słownik. Etymologia*, Warszawa.
- , 2003, *Bogurodzica* [w:] W. Decyk-Zięba, S. Dubisz (red.), *Teksty staropolskie. Analizy i interpretacje*, Warszawa, s. 69–100.
- , 2015, *Wyrazy, które intrygowały i które intrygują*, Warszawa.
- K. Długosz-Kurczabowa, S. Dubisz, 1993, *Gramatyka historyczna języka polskiego. Skrypt dla studentów polonistyki, cz. I: Pochodzenie języka polskiego. Fonetyka – Fonologia*, Warszawa.
- , –, 1998, *Gramatyka historyczna języka polskiego. Podręcznik dla studentów polonistyki*, Warszawa.
- , –, 1999, *Gramatyka historyczna języka polskiego. V. Słowotwórstwo*, seria VI, Warszawa.

- , –, 1999, *Gramatyka historyczna języka polskiego w testach, ćwiczeniach i tematach egzaminacyjnych*, Gdańsk.
- , –, 2001, *Gramatyka historyczna języka polskiego*, Warszawa.
- , –, 2006, *Gramatyka historyczna języka polskiego*, Warszawa.
- , –, 2006, *Gramatyka historyczna języka polskiego w testach, ćwiczeniach i tematach egzaminacyjnych*, Warszawa.
- H. Karaś, 2006, *O Doktor Krystynie Długosz-Kurczabowej „słów kilkoro”* [w:] H. Karaś (red.), „Czynić słowami”. *Studia ofiarowane Krystynie Długosz-Kurczabowej*, Warszawa, s. 9–15.
- M. Milewska-Stawiany, E. Rogowska-Cybulska (red.), 2013, *Mówię, więc jestem: rozmowy o współczesnej polszczyźnie*, cz. 4, Gdańsk.
- I. Stapor, 2016, *Krystyna Długosz-Kurczabowa, Wyrazy, które intrygowały i które intrygują*, Warszawa 2015, „Poradnik Językowy” z. 8, s. 102–103.
- E. Wierzbicka-Piotrowska (red.), 2015, *Dialog pokoleń: w języku potocznym, w języku wsi i miasta, w literaturze, w publicystyce, w tekstach kultury*, Warszawa.

Strony internetowe

<http://www.krystyna.dlugosz.kurczab.com/>
<https://sjp.pwn.pl/poradnia>

Teaching and popularising the knowledge of the Polish language in Doctor Krystyna Długosz-Kurczabowa's achievements

Summary

This text is dedicated to Dr Krystyna Długosz-Kurczabowa and her activities in the area of teaching and popularising the knowledge of the Polish language. During her employment at the University of Warsaw, she educated many generations of specialists in Polish studies, was the author of several significant academic handbooks (one of the most important ones is *Gramatyka historyczna języka polskiego* (*Historical grammar of Polish*) written in cooperation with S. Dubisz), took part in team projects and conferences. In the course of her academic career, she wrote approximately 300 papers bringing the Polish language and its history closer to Poles, resolved a multitude of doubts by answering questions in Poradnia Językowa PWN (PWN Linguistic Guidance), cooperated with many publishing houses and provided her opinion on a range of handbooks to be released. Dr Krystyna Długosz-Kurczabowa was a member of Polskie Towarzystwo Językoznawcze (Polish Linguistic Society) and Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego (Society of Enthusiasts of the Polish Language), and was Head of the Warsaw Branch of Towarzystwo Kultury Języka (Society for Language Culture).

Trans. Monika Czarnaeka